

ПЕРЕКЛАДИ

УДК 821.14-96'02Діо7]Про ж. 030=161.2
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.32.20>

Леся Звонська, д-р філол. наук, проф.
ORCID: 0000-0001-5361-3554
e-mail: lesiazvonska@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПЕРЕКЛАД РОЗДІЛУ ТВОРУ ДІОГЕНА ЛАЕРТСЬКОГО "ПРО ЖИТТЯ ЗНАМЕНИТИХ ФІЛОСОФІВ": СОКРАТ

Представлено переклад із давньогрецької мови українською мовою розділу другої книги історико-філософського твору елліністичного доксографа Діогена Лаертського "Про життя знаменитих філософів"; фрагмент присвячений життєпису Сократа. Тексту передусім виклад перекладацьких інтенцій, складнощі і їхніх розв'язань. Твір Діогена Лаертського перекладається українською мовою вперше.

Ключові слова: історія давньогрецької філософії, давньогрецька мова, Діоген Лаертський, життєпис Сократа.

Твір Діогена "Про життя знаменитих філософів", що належить до історичного дискурсу філософсько-доксографічного жанру, написаний грецькою мовою періоду койне за літературним стилем і традицією еллінізму. Це – свого роду белетризований виклад історії філософії, можна сказати, антична науково-популярна література з відповідними підходами до її перекладу: текст має сприйматися як науковцями, так і бути доступним і цікавим для широкого загалу. Таким власне і є ідіостиль твору самого Діогена: написаний гарною літературною мовою, в міру риторично прикрашений, із багатим лексиконом і щедрою синонімічною палітрою, і водночас, синтаксично не перенавантажений і не переобтяжений довгими мовними періодами. Різномічне коло зацікавлень і гарну освіту автора засвідчують численні поетичні вкраплення, якими рясніє твір; для тогочасної елліністичної літератури, яка поцінювала широку ерудицію та вправне вміння її показати, це був звичний *modus scribendi*. А з погляду сучасного читача і перекладача цей фрейм створює додаткові труднощі: для читача, налаштованого на прозу і звиклого до нашої силабо-тонічної римованої поезії, антична квантитативна неримована поезія, яка до того ж наповнена міфологічними алюзіями чи реаліями античного світу, дещо напружує; а для перекладача – це додаткове складне завдання відтворення не лише образно-поетичного мовлення, а й різноманітних віршованих розмірів за античними метричними схемами.

Оскільки текст Діогена – не науковий філософський дискурс, а історико-філософський, це дозволяє перекладачеві вільніше передавати думку, пристосовуючи її до норм української мови, а не дотримуючись ригористично максимального відтворення слів і слівформ, що створювало би певний дисонанс із літературним слововживанням нашої мови. Також доволі складно говорити про термінологічно-поняттєвий апарат твору, оскільки автор у процесі викладення вчень окремих філософів послідовно дотримується вжитку їхньої термінології, а в інших випадках використовує сучасні йому поняття елліністичної філософії для пояснення вчень давніх філософських шкіл, що є певним анахронізмом і плутаниною смислів.

Іноді, для кращого розуміння контексту, додаються слова, відсутні в оригіналі. До них застосовується подвійний підхід: одні з них виділяються курсивом, як вставні, інші не виділяються, оскільки є логічною перекладацькою експлікацією мовних засобів оригіналу. Тобто, курсивом позначаються вставні слова не за принципом їхньої словесної відсутності в тексті, але лише якщо вони не приховані у морфо-синтаксичних формах

грецького тексту, а українська мова потребує додаткового уточнення фрази. Проте якщо має місце часто вживаний і звичний для давньогрецької мови еліпсис і є вказівка на пропущене чи домислюване слово завдяки займенникам, артиклям тощо, то воно вважається імпліцитно присутнім у грецькому тексті і не вважається таким, що додається. Наприклад, Σόλων Ἐξηκεστίδου Солон, син Ексеkestіда (родовий відмінок форми Ἐξηκεστίδου – це *genetivus generis*, що вказує на батька, тому при перекладі потребує доповнення словом "син"); на відсутнє в тексті слово, яке мається на думці, часто і доволі однозначно вказує артикль: Δείνων ἐν τῇ πέμπτῃ τῶν Ἱστορίων Дінон у п'ятій книзі "Історій" (артикль τῇ вказує на пропущене слово "книга" βιβλος); Κλέαρχος δὲ ὁ Σολεὺς ἐν τῷ Περὶ παιδείας Клеарх з Сол у книзі / творі "Про виховання" (артикль τῷ вказує на пропущене слово σύγγραμμα "твір, книга"); τῆς τῶν Περσῶν Перської держави (артикль τῆς вказує на пропущене слово πολιτεία "державна"); τὰ Δήμητρος καὶ τὰ Αφροδίτης "справи Деметри та Афродіти" (артикль τὰ вказує на пропущене слово πράγματα / ἔργα "справи") тощо.

Деякі композиції, що містять декілька коренів чи не один префікс, а іноді й прості слова з ускладненою внутрішньою формою доводиться перекладати перифрастично. Наприклад: ἐπέγραψαν "вони написали епітафію"; συμπεριενεχθήσομαι "поводитися, спілкуватися, перебувати в товаристві"; συνώκειώσε "він пов'язав науки одна з одною", σωματοποίησαντες "давати кошти на підтримання тіла", "(матеріально) забезпечувати"; σχολαρχεῖν "очолювати школу", φιλοσοφοκλής "любитель творів Софокла", ἀσυμπαθέστατος "такий, що не виражав жодних почуттів", ἀνθρωπισμός "бути людиною", "мати людську природу"; ἀνθρωπίζειν "виявляти людяність", ἠρώτα λόγους "він розмірковував силогізмами".

Розмаїття перекладацьких рішень викликають композиції з елементом εὖ- "добре", які нечасто можна перекласти, зберігаючи цей компонент (як-от, εὖνοια "доброзичливість", εὐμένεια "добросердечність", εὐνομία "доброзаконність", εὐδοξία "добра слава"), а найчастіше доводиться підбирати смисловий відповідник, як-от εὐβουλία "розважність", εὐαισθησία "здорові відчуття", εὐτορία "достаток", εὐστοχήματα "влучні вирази", εὐσχημος "доладний", εὐσυμπερίφορος "приятний з усіма", εὐοφθάλμος "який милує око", εὐλογος "здоровий глузд", εὐφροσύνη "радоші", εὐθυμία "утіха" тощо.

Аналогічно трапляється з перекладом реалій і понять античного соціально-культурного простору; наприклад: πρόξενία "проксенія", "статус почесного гостя"; πρόξενος "проксен", "гість-друг"; τρίβων "трібон", "грубий плащ",

"дрантя", ἐχորήγει "забезпечувати". Із цим, а також з поширеною субстантивацією та численними формами дієприкметників пов'язані й еліптичні фрази, які при перекладі доводиться імплікувати: напр., τὰ κατὰ τὴν ἀνάβασιν γενόμενα "те, що відбувалося в поході вглиб країни", ἡρεμοῦντός τινος καὶ μένοντος "будь-що, яке перебуває у спокої і нерухомості", Περί τῶν ἀπορουμένων ζῶων "Про тварин, існування яких піддається сумніву".

Це ж стосується і слів-грецизмів, які набули конотації сучасного світу: κοσμοπολίτης перекладаємо не "космополіт", а "громадянин світу"; θεολόγος – не "теолог, чи богослов", а "дослідник богів", συνέδριον – не "синедрион", а "коло слухачів", ἀστρολογία – не "астрологія", а "астрономія", φιλόλογος – не "філолог", а "любитель літератури". Полібляе Діоген і образні вирази: καθιπτάζεσθαι φιλοσοφίας "проіхатися кіньми по філософії", тобто "захоплюватися філософією"; συνδιατίθεσθαι "розчинитися у віршах", тобто "бути в захопленні від віршів", τὸν πλοῦτον νεῦρα πραγμάτων "багатство – нерв справ", συγχρωτίζοιτο "став того ж кольору", тобто "уподібнився".

Слова, які мають дещо інше слововживання, ніж у словосполученнях із відповідним словом в українській мові для релевантної передачі семантики доводиться замінювати на вимогу літературної норми. Наприклад, Діоген вживає різні словоформи від ἀρέσκω "подобатися" у контексті наукових інтересів та уподобань; ми перекладаємо відповідно до звичних фраз української мови: τὰ κοινῇ ἀρέσκοντα "спільні для них погляди"; ἀρέσκει αὐτοῖς "за їхню вченність", "на їхню думку".

Грецька мова надає перевагу пасивним конструкціям, тоді як українська – активним, тому іноді доводиться змінювати категорію стану. Наприклад, ποτε τινος

ἐρωτηθεῖς досл. "будучи (колись / кимось) запитаним" перекладаємо "коли хтось запитав", "на запитання", "на чиєсь запитання".

Два надзвичайно вживані дієслова λέγω, φημί із основним значенням "говорити" та з широким словниковим семантичним діапазоном *verba dicendi*, залежно від контексту перекладаються "запитувати", "відповідати", "зауважувати", "розповідати", "свідчити", "передавати", "запевняти", "описувати" тощо; якщо це вказівка на слова у творі, тоді, зазвичай, "писати". Аналогічно, ці дієслова додаються (без зазначення вставки, коли вони логічно вписуються в текст і мають там на думці); наприклад: Κλέαρχος (scil. λέγει) φιάλην ἀποσταλῆναι ὑπὸ Κροίσου Πίττακῷ "Клеарх каже, що Крез послав чашу Піттаку".

При перманентних перекладацьких інтенціях максимально уніфікувати переклад понять і термінологізованих слів, у деяких випадках доводиться залишати синонімічні варіанти, обираючи найбільш влучний із погляду української стилістики, особливо це не просто там, де лексична семантика термінологічно чи суттєво значима. Класичний випадок з λόγος, яке залежно від контексту перекладаємо: "слово", "бесіда", "міркування", "вчення", "розум", "розумні засади" і навіть "закони" (як от κατὰ τοὺς τῆς ἁρμονίας λόγους "за законами гармонії").

Окремо варто зауважити стосовно морфо-фонетичних закономірностей: при передачі власних назв грецька літера "йота", яка позначала звук [j], і літера "іпсилон", яка позначала звук, наближений до [i], передаються відповідно до звучання мови оригіналу, як [i]. Звука [и] у грецькій фонологічній системі взагалі не було, тому його вживання для передачі грецьких імен та назв є неправильним і цілковито неприйнятним.

Кеф. ε'. ΣΩΚΡΑΤΗΣ

[18] Σωκράτης Σωφρονίσκου μὲν ἦν υἱὸς λιθουργοῦ καὶ Φαιναρέτης μάϊας, ὡς καὶ Πλάτων ἐν Θεαιπτήτῳ φησὶν, Ἀθηναῖος, τῶν δῆμων Ἀλωπεκῆθεν. ἐδόκει δὲ συμποιεῖν Εὐριπίδῃ: ὅθεν Μνησίλοχος οὕτω φησί,

Φρύγες ἐστὶ καὶνὸν δράμα τοῦτ' Εὐριπίδου, ᾧ καὶ Σωκράτης τὰ φρύγαν' ὑποτίθησι.

καὶ πάλιν, "Εὐριπίδας σωκρατογόμενος." καὶ Καλλίας Πεδήταις:

α. Τί δὴ σὺ σεμνὴ καὶ φρονεῖς οὕτω μέγα;

β. Ἐξεσσι γάρ μοι: Σωκράτης γάρ αίψος.

Ἀριστοφάνης Νεφέλαις:

Εὐριπίδῃ δ' ὁ τὰς τραγωδίας ποιῶν

τὰς περιπαλοῦσας οὕτως ἐστί, τὰς σοφάς.

[19] Ἀκούσας δὲ Ἀναξαγόρου κατὰ τινάς, ἀλλὰ καὶ Δάμωνος, ὡς Ἀλέξανδρος ἐν Διαδοχαῖς, μετὰ τὴν ἐκείνου καταδίκην διήκουσεν Ἀρχελάου τοῦ φυσικοῦ: οὐ καὶ παιδικὰ γενέσθαι φησὶν Ἀριστόξενος. Δοῦρις δὲ καὶ δουλεῦσαι αὐτὸν καὶ ἐργάσασθαι λίθους: εἶναι τε αὐτοῦ καὶ τὰς ἐν ἄκροπόλει Χάριτας ἐνίοι φασιν, ἐνδεδυμένας οὔσας. ὅθεν καὶ Τίμωννα ἐν τοῖς Σίλλοις εἰπεῖν:

ἐκ δ' ἄρα τῶν ἀπέκλινεν ὁ λαξός, ἐννομολέσχης,

Ἑλλήνων ἐπαισιδός, ἀκριβολόγους ἀποφήνας,

μυκτῆρ ῥητορὸμυκτος, ὑπαπτικὸς εἰρωνευτήης.

ἦν γὰρ καὶ ἐν τοῖς ῥητορικοῖς δεινός, ὡς φησι καὶ Ἰδομενεύς: ἀλλὰ καὶ οἱ τριάκοντα αὐτὸν ἐκώ- [20] λυσαν τέχνας διδάσκειν λόγων, ὡς φησι Ξενοφῶν. καὶ Ἀριστοφάνης αὐτὸν κωμῶδεῖ ὡς τὸν ἦττω λόγον κρείττω ποιοῦντα. καὶ γὰρ πρῶτος, ὡς φησι Φαβωρίνος ἐν Παντοδαπῇ ἱστορίᾳ, μετὰ τοῦ μαθητοῦ Αἰσχίνου ῥητορεύειν εἰδίδαξε: λέγει δὲ τοῦτο καὶ Ἰδομενεύς ἐν τῷ περὶ τῶν Σωκρατικῶν. καὶ πρῶτος περὶ βίου διελέχθη καὶ πρῶτος φιλοσόφων καταδικασθεῖς ἐτελεύτα. φησὶ δ' αὐτὸν Ἀριστόξενος ὁ Σπινθάρου καὶ χρηματίζασθαι: τιθέντα γοῦν τὸ βαλλόμενον κέρμα ἀθροίζειν: εἴτ' ἀναλύσασθαι πάλιν τιθέναι.

Κρίτωνα δ' ἀναστήσαι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐργαστηρίου καὶ παιδεῦσαι τῆς κατὰ ψυχὴν χάριτος ἐρασθέντα Δημήτριος φησιν ὁ Βυζάντιος. [21] γνόντα δὲ τὴν φυσικὴν θεωρίαν μηδὲν εἶναι πρὸς ἡμᾶς, τὰ ἠθικά φιλοσοφεῖν ἐπὶ τε τῶν ἐργαστηρίων καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ: κάκεινα δὲ φάσκειν ζητεῖν,

Сократ

[18] Сократ, син каменяра Софроніска та повитухи Фенарети, як і підтверджує Платон у "Теететі"¹, афінянин з дему Алопеки. Гадали, що він був співавтором Евріпіда, тому-то Мнесілох пише²:

"Фрігійці" – драма нова Евріпіда, куди

Й Сократ підкидав хворостин.

І знову: "Евріпіда, мов скобами, Сократом скріпленого". А Каллій у "Закутих" глузує³:

– Чого ти так зазнався і пихатишся?

– Мені бо можна: причиною Сократ е.

Арістофан у "Хмарах" каже⁴:

– Для Евріпіда пише він трагедії,

В яких надміру слів і мудрості.

[19] На думку декого, він був слухачем Анаксагора, а також і Дамона, як свідчить Александр у "Послідовництвах"⁵; а після засудження Анаксагора, слухав Архелая-фізика, та, за словами Арістоксена⁶, був його коханцем. Дурід запевняє⁷, що він був рабом і працював по каменю; деякі кажуть, що одягнуті Харити на Акрополі – його *vampir*. Тому-то й Тімон у "Сіллах" уїдлимо пише⁸:

Тож від них відійшов каменотес, про закони базіка,

Еллінів чаруючи співом, виявляючи тонкощі слів,

Насмішний ораторів, напіваттично глузуєво кепкуючи.

Далебі він був потужним оратором, як говорить Ідомей⁹, а тридцять тиранів навіть заборонили йому навчати мистецтву слова, як розповідає Ксенофонт¹⁰. Також Арістофан¹¹ бере на клини його в комедіях, що ніби він слабке слово робить сильним. Сократ був першим, як зазначає Фаворін у "Різноманітних історіях"¹², хто зі своїм учнем Есхіном почали викладати риторіку; це стверджує й Ідомей у книзі "Про сократиків"¹³. Він першим почав вести бесіди про життя та першим з філософів був засуджений і страчений. Арістоксен, син Спінфара перекладе¹⁴, що він збагачувався таким чином: вклавши гроші, отримував зиск, і витрачаючи, знову вкладав у *купівлю*.

Забрав його з майстерні і дав освіту Крітон, захоплений його душевною красою, – так оповідає Деметрій Візантійський. [21] Збагнувши, що природниче вчення не цікаве, він філософствував про етичні питання по майстернях і на ринку, пошукуючи, як він твердив, те,

<p>ὅπτι τοι ἐν μεγάρῳσι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται. πολλάκις δὲ βιαιότερον ἐν ταῖς ζητήσεσι διαλεγόμενον κονδυλίεσθαι καὶ παρατίλλεσθαι, τὸ πλέον τε γελᾶσθαι καταφρονούμενον: καὶ πάντα ταῦτα φέρειν ἀνεξικάκως. ὅθεν καὶ λακτισθέντα, ἐπειδὴ ἠνέσχετο, πινὸς θαυμάσαντος, εἰπεῖν, "εἰ δέ με ὄνος ἐλάκτισε, δίκην ἂν αὐτῷ ἐλάγχανον;" καὶ ταῦτα μὲν ὁ Δημήτριος. [22] Ἀποδημίας δὲ οὐκ ἐδεήθη, καθάπερ οἱ πλείους, πλὴν εἰ μὴ στρατεύεσθαι ἔδει. τὸ δὲ λοιπὸν αὐτόθι μένων φιλονεικότερον συνεζήτει τοῖς προδιαλεγόμενοις, οὐχ ὥστε ἀφελεῖσθαι τὴν δόξαν αὐτοῦς, ἀλλ' ὥστε τὸ ἀληθὲς ἐκμαθεῖν πειράσθαι. φασὶ δ' Ἐυριπίδην αὐτῷ δόντα τὸ Ἡρακλείτου σύγγραμμα ἐρέσθαι, "τί δοκεῖ;" τὸν δὲ φάναι, "ἂ μὲν συνήκα, γενναῖα: οἶμα δὲ καὶ ἂ μὴ συνήκα: πλὴν Δηλίου γέ τινος δεῖται κολυμβητοῦ." Ἐπεμελεῖτο δὲ καὶ σωμασκάας, καὶ ἦν εὐέκτης. ἐστρατεύσατο γούν εἰς Ἀμφίπολιν καὶ Ξενοφῶντα ἀφ' ἵππου πεσόντα ἐν τῇ κατὰ Δήλιον μάχῃ διέσωσεν ὑπολαβών: [23] ὅτε καὶ πάντων φευγόντων Ἀθηναίων αὐτὸς ἠρέμα αὐτόθι παρεπιστρεφόμενος ἡσυχῆ καὶ τηρῶν ἀμύνασθαι εἴ τίς οἱ ἐπέλθοι. ἐστρατεύσατο δὲ καὶ εἰς Ποτιδαίαν διὰ θαλάττης: πεζῆ γὰρ οὐκ ἐνήν τοῦ πολέμου κωλύοντος. ὅτε καὶ μείναι διὰ νυκτὸς ὄλης ἐφ' ἐνὸς σχήματος αὐτὸν φασί, καὶ ἀριστεύσαντα αὐτόθι παραχωρήσει Ἀλκιβιάδου τοῦ ἀριστείου: οὐ καὶ ἐρασθῆναι φησὶν αὐτὸν Ἀρίστιππος ἐν τετάρτῳ Περὶ παλαιᾶς τρυφῆς. "Ἴων δὲ ὁ Χίος καὶ νέον ὄντα εἰς Σάμον σὺν Ἀρχελάῳ ἀποδημῆσαι: καὶ Πυθῶδε ἐλθεῖν Ἀριστοτέλους φησὶν: ἀλλὰ καὶ εἰς Ἰσθμόν, ὡς Φαβρίωνος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Ἀπομνημονευμάτων." [24] Ἦν δὲ καὶ ἰσχυρογνώμων καὶ δημοκρατικός, ὡς δῆλον ἐκ τε τοῦ μὴ εἶξαι τοῖς περὶ Κριτίαν, κελεύουσι Λέοντα τὸν Σαλαμίνιον, ἄνδρα πλοῦσιον, ἀγαγεῖν πρὸς αὐτοῦς, ὥστε ἀπολέσθαι: ἀλλὰ καὶ μόνος ἀπορηφισασθαι τῶν δέκα στρατηγῶν. καὶ ἐνὸν αὐτῷ ἀποδρᾶναι τῆς εἰρκτῆς μὴ ἐθέλησαι: τοῖς τε κλαίουσιν αὐτὸν ἐπιπλήξαι καὶ τοὺς καλλίστους λόγους ἐκείνους δεδεμένον διᾶέσθαι. Αὐτάρκης τε ἦν καὶ σεμνός, καὶ ποτε Ἀλκιβιάδου, καθά φησι Παμφίλη ἐν τῷ ἐβδόμῳ τῶν Ὑπομνημάτων, διδόντος αὐτῷ χώραν μεγάλην, ἵνα ἐνοικοδομησῆται οἰκίαν, φάναι, "καὶ εἰ ὑποδημάτων ἔδει, καὶ βύρσαν μοι ἐδίδους, ἴν' ἐμαυτῷ ὑποδήματα ποιησαίμην, καταγέλαστος ἂν ἦν λαβών." [25] πολλάκις δ' ἀφορῶν εἰς τὰ πλήθη τῶν πιπρασκομένων ἔλεγε πρὸς αὐτόν, "πόσων ἐγὼ χρεῖαν οὐκ ἔχω." καὶ συνεχῆς ἐκεῖνα ἀνεφθέγγετο τὰ ἰαμβεῖα: τὰ δ' ἀργυρώματ' ἐστὶν ἡ τε πορφύρα εἰς τοὺς τραγῳδοὺς χρῆσιμ', οὐκ εἰς τὸν βίον. ὑπερφρόνησε δὲ καὶ Ἀρχελάου τοῦ Μακεδόνοιο καὶ Σκόπα τοῦ Κρανωνίου καὶ Εὐρυλόχου τοῦ Λαρισσαίου, μήτε χρήματα προσέμενος παρ' αὐτῶν, μήτε παρ' αὐτοῦς ἀπελθών. εὐτακτὸς τε ἦν τὴν δαίταν οὕτως, ὥστε πολλάκις Ἀθήνησι λοιμῶν γενομένων μόνος οὐκ ἐνόσησε. [26] Φησὶ δ' Ἀριστοτέλης δύο γυναῖκας αὐτὸν ἀγαγεῖσθαι: πρωτέραν μὲν Ξανθίππην, ἐξ ἧς αὐτῷ γενέσθαι Λαμπροκλέα: δευτέραν δὲ Μυρτώ, τὴν Ἀριστείδου τοῦ δικαίου θυγατέρα, ἣν καὶ ἄπρικοιν λαβεῖν, ἐξ ἧς γενέσθαι Σωφρονίσκον καὶ Μενέξενον. οἱ δὲ πρωτέραν γῆμαι τὴν Μυρτῶ φασιν: ἔνιοι δὲ καὶ ἀμφοτέρας σχεῖν ὁμοῦ, ὡν ἐστὶ Σάτυρός τε καὶ Ἰερώνυμος ὁ Ῥόδιος. φασὶ γὰρ βουληθέντας Ἀθηναίους διὰ τὸ λειπανδρεῖν συναυξήσαι τὸ πλῆθος, ψηφισασθαι γαμεῖν μὲν ἀσπὴν μίαν, παιδοποιεῖσθαι δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας: ὅθεν τοῦτο ποιῆσαι καὶ Σωκράτης. [27] Ἦν δ' ἴκανός καὶ τῶν σκωπτόντων [αὐτὸν] ὑπερορᾶν. καὶ ἐσεμνύνετο ἐπὶ τῇ εὐτελείᾳ, μισθόν τε οὐδένα εἰσεπράξατο. καὶ ἔλεγεν ἡδιστα ἐσθίων ἡκιστα ὄψου προσδεῖσθαι: καὶ ἡδιστα πίνων ἡκιστα τὸ μὴ παρὸν ποτὸν ἀναμεινῖν: καὶ ἐλαχίστων δέομενος ἔγγιστα εἶναι θεῶν. τοῦτο δ' ἐνέσται καὶ παρὰ τῶν κωμωδοποιῶν λαβεῖν, οἱ λανθάνουσιν ἑαυτοῦς δι' ὧν σκώπτουσιν ἐπαινοῦντες αὐτόν. Ἀριστοφάνης μὲν οὕτως: ὦ τῆς μεγάλης ἐπιθυμίας σοφίας ἀνθρωπε δικαίως, ὡς εὐδαίμων παρ' Ἀθηναίοις καὶ τοῖς Ἑλλήσι διάξεις. εἴ γὰρ μνήμων καὶ φροντιστής, καὶ τὸ ταλαίτωρον ἔνεστιν ἐν τῇ γνώμῃ, κοῦτε τὴν κάμνεις οὐθ' ἐστώς οὔτε βαδίζων, οὔτε ῥιγῶν ἄχθει λιαν, οὐτ' ἀρίστων ἐπιθυμείς, οἴνου τ' ἀπέχει κάδηφαγίας καὶ τῶν ἄλλων ἀνοήτων. [28] Ἀμειψίας δ' ἐν τριβῶνι παραγών αὐτὸν φησὶν οὕτως: Σώκρατες ἀνδρῶν βέλτιστ' ὀλίγων, πολλῶ δὲ ματαιόταθ', ἡκεις καὶ σὺ πρὸς ἡμᾶς. Καρτερικός γ' εἶ. πόθεν ἂν σοι χλαῖνα γένοιτο; β. τοῦτ' ὁ κακὸν κατ' ἐπήρειαν τῶν σκυτοτόμων γεγένηται. α. οὐτός μὲντοι πεινῶν οὕτως οὐπώποτ' ἔτλη κολακεῦσαι.</p>	<p>Що в тебе вдома трапилося і поганого, і хорошого¹⁵. Частенько через те, що був сильнішим у словесних суперечках, йому давали штурханів і тягали за волосся, ба більше того, зневажливо висміювали: він усе це зносив незлобово. Якось отримавши копняка, і це стерпів, а коли хтось здивувався, то сказав: "А якщо б мене лягнув осел, то чи подавав би я до суду на нього?", – ось таке передає Деметрій. [22] На протизвагу більшості, він не прагнув мандрів на чужину, хіба що потрібно було йти у військовий похід. А решту часу перебував в Афінах і з запалом сперечався із співрозмовниками, але не для того, щоб змінити їхню думку, а щоб навчити їх випробувати істину. Кажуть, що Евріпід дав йому твір Геракліта і запитав: "Як тобі видається?", а той відповів: "Те, що я зрозумів, блискуче, гадаю, що таким є і те, чого я не зрозумів; а загалом книга потребує делоського пірнальника". Він тренував тіло і мав гарне здоров'я. Принаймні брав участь у військовому поході на Амфіполь, а в битві при Делії врятував Ксенофонта, підхопивши, коли той упав з коня. [23] А коли всі афіняни утікали, він відступав особіно, спокійно озирючись і готовий захищатися від будь-якого нападника. Воював він і на морі, при Потідеї, бо пішому походу перешкоджала війна. Розповідають, що коли він там перебував цілу ніч в одному положенні та отримав за це відзнаку, то уступив її Алквіаду, з яким вони були коханцями, як зауважує Арістіпп у четвертій книзі "Про розманіженість стародавніх". Іон Хіоський¹⁶ свідчить, що юнаком він їздив з Архелаєм на Самос; Арістотель¹⁷ каже, що був і у Піфійському <i>святинищі в Дельфах</i>; а також і на Істмі, як оповідає Фаворин у першій книзі "Спогадів"¹⁸. [24] Він мав міцні переконання і був прихильником народоладдя, що ясно з того, коли він не підкорився товаришам Критія, які наказували привести до них Леонта Саламінського, багатого чоловіка¹⁹, щоб стратити; а також він єдиний голосував за виправдання десяти стратегів. І маючи можливість утекти з в'язниці, не захотів; а тих, хто плакав за ним, картав, та перебуваючи в ув'язненні, виголосив оті свої найкращі промови. Сократ був незалежним і скромним. І коли якось Алквіад, як розповідає Памфіла в сьомій книзі "Записок", пропонував йому великий участок, щоб збудувати дім, він відказав: "А якщо я потребуватиму сандалів, і ти мені даси цілу бичу шкуру, щоб я виготовив собі одні сандалі, то якби я взяв її, мене б засміяли". [25] Часто, розглядаючи масу речей, виставлених на продаж, він казав: "Скількох речей я не потребую". І постійно повторював такі ямбічні рядки²⁰: І срібні монети, і порфіра личать В трагедіях, а не для життя. Він зневажав і Архелая Македонського, і Скопаса Кранонійського, і Еврілоха Ларіссійського, та ані грошей від них не прийняв, ані до них не завітав. Він притримувався такого здорового способу життя, що незважаючи на те, що в Афінах часто лютувала моровиця, не захворів. [26] Арістотель повідомляє, що Сократ був одружений з двома жінками: перша, Ксантіппа, від якої у нього був син Лампрокл; а друга, Мірто, донька Арістіда Справедливого, яку він узяв без посагу, від якої були сини Софроніск і Менексон. А деякі кажуть, що першою дружиною була Мірто; деякі, – що мав двох одночасно, як от Сатір²¹ та Геронім Родоський²². За їх словами, афіняни для зростання кількості зменшеного населення встановили, що громадянин міг одружуватися на одній жінці, а мати дітей також і від іншої, тому так вчинив і Сократ. [27] Він був здатен не зважати на насмішників. І гордився простим життям, платні ні з кого не вимагав. Він казав, що найприємніше їсти, коли найменше потребується закуски, і найприємніше пити, коли не очікується того пиття, якого немає. Чим менше людина потребує, тим ближче є до богів. Це можна збагнути і за словами комедіографів, де непомітно для них самих їхню глузування стає його похвалою. Арістофан ось так пише²³: Щонайвищої мудрості ти через нас побажав досягти, чоловіче! О, яким ти щасливим і славним тоді між афінян і еллінів станеш, Якщо ти пам'ятливий, ретельний в труді, коли розум допитливий в тебе, Як ще втомив ніколи не знатимеш ти, чи стояти, чи йти доведеться, Не тремтітимеш, хоч би і холод терпів, не проситимеш їсти й голодний, Від вина та гімназій, та інших дурниць ухилились повздержливо будеш. [28] Ампісій виводить його в грубому плащі і каже так²⁴: –Ти, Сократе, з небагатьох найкращий, але пустослівний,</p>
---	--

τοῦτο δ' αὐτοῦ τὸ ὑπεροπτικὸν καὶ μεγαλόφρον ἐμφαίνει καὶ Ἀριστοφάνης λέγων οὕτως,
ὅτι βρενθῆει τ' ἐν ταῖσιν ὁδοῖς, καὶ τῶφθαλμῷ παραβάλλεις,
κάνυπόδητος κακὰ πόλλ' ἀνέχει, κὰν ἡμῖν σεμνοπροσωπείας,
καίτοι ἐνίοτε πρὸς τοὺς καιροὺς ἀρμποττόμενος καὶ λαμπρὰ
ἡμπύσχητο: καθάπερ ἐν τῷ Πλάτωνος συμποσίῳ παρ' Ἀγάθωνα
βαδίζων.

[29] Ἰκανὸς δ' ἀμφοτέρα ἦν, καὶ προτρέψαι καὶ ἀποτρέψαι.
ὡσπερ τὸν Θεαίτητον περὶ ἐπιστήμης διαλεχθεὶς ἔνθεον ἀπέπεμψε,
καθὰ καὶ Πλάτων φησίν. Εὐθύφρονα δὲ τῷ πατρὶ γραψάμενον
ξενокτονίας δίκην περὶ ὁσίου τινὰ διαλεχθεὶς ἀπήγαγε. καὶ τὸν Λύσιν
δὲ ἠθικώτατον ἐποίησε προτρέψας. ἦν γὰρ ἰκανὸς ἀπὸ τῶν
πραγμάτων τοὺς λόγους εὐρίσκειν. ἐνέτρεψε δὲ καὶ Λαμπρο-
κλέα τὸν υἱὸν τῆ μητρὶ ἀγριανόμενον, ὡς που καὶ Ξενοφῶν
εἶρηκε. καὶ Γλαύκωνα μὲν τὸν Πλάτωνος ἀδελφὸν θέλοντα
πολιτεύεσθαι ἀπέστησε διὰ τὸ ἀπείρως ἔχειν, ὡς φησὶ Ξενοφῶν:
Χαρμίδην δὲ τούναντιον ἔχοντα οἰκειῶς ἐπέστησεν.

[30] Ἐπῆρε δὲ καὶ εἰς φρόνημα Ἰφικράτην τὸν στρατηγόν, δείξας
αὐτῷ τοῦ κουρέως Μειδίου ἀλεκτρούνας ἀντίον τῶν Καλλίου
πετερυξαμένους, καὶ αὐτὸν Γλαυκωνίδης ἤξιου τῆ πόλει περιποιεῖν
καθάπερ φασιανὸν ὄρνιν ἢ ταῦ

Ἔλεγε δὲ ὡς θαυμαστὸν πρόβατα μὲν ἕκαστον εἶπειν ἂν ῥαδίως
ὄσα ἔχει, φίλους δ' οὐκ ἂν ὀνομάσαι ὀπόσους κέκτηται: οὕτως
ὀλιγῶρως ἔχειν περὶ αὐτοῦς. ὄρων δ' Εὐκλείδην ἐσπουδακότα περὶ
τοὺς ἐριστικούς λόγους, "ὦ Εὐκλείδη," ἔφη, "σοφισταῖς μὲν δυνήση
χρησθαι, ἀνθρώποις δὲ οὐδαμῶς." ἄχρηστον γὰρ ὤφετο εἶναι τὴν
περὶ ταῦτα γλίσχρολογίαν, ὡς καὶ Πλάτων ἐν Εὐθυδήμῳ φησίν.

[31] Χαρμίδου τε οἰκέτας αὐτῷ δίδοντας, ἴν' ἀπ' αὐτῶν
προσοδεύοιτο, οὐχ εἶλετο: καὶ τὸ κάλλος ὑπερεῖδεν Ἀλκιβιάδου κατὰ
τινας. καὶ ἐπήγει σχολὴν ὡς κάλλιστον κτημάτων, καθὰ καὶ Ξενοφῶν
ἐν Συμποσίῳ φησίν. ἔλεγε δὲ καὶ ἐν μόνον ἀγαθὸν εἶναι, τὴν
ἐπιστήμην, καὶ ἐν μόνον κακόν, τὴν ἀμαθίαν: πλοῦτον δὲ καὶ
εὐγένειαν οὐδὲν σεμνὸν ἔχειν: πᾶν δὲ τούναντιον κακόν. εἰπόντος
γούν τινος αὐτῷ ὡς εἴη Ἀντισθένης μητρὸς

Θράπτης, "οὐ δ' ὦου," ἔφη, "οὕτως ἂν γενναῖον ἐκ δυοῖν
Ἀθηναίων γενέσθαι;" Φαίδωνα δὲ δι' αἰχμαλωσίαν ἐπ' οἰκῆματος
καθήμενον προσέταξε Κρίτωνι λυτρώσασθαι, καὶ φιλόσοφον
ἀπειργάσατο.

[32] Ἄλλα καὶ λυρίζειν ἐμάνθανεν ἤδη γηραιὸς, μηδὲν λέγων
ἄτοπον εἶναι ἅ τις μὴ οἶδεν ἐκμανθάνειν. ἐπὶ τε ὠρχεῖτο συνεχῆς, τῆ
τοῦ σώματος εὐεξία λυσιτελεῖν ἠγούμενος τὴν τοιαύτην γυμνασίαν,
ὡς καὶ Ξενοφῶν ἐν Συμποσίῳ φησίν. ἔλεγε δὲ καὶ προσημαίνειν τὸ
δαιμόνιον τὰ μέλλοντα αὐτῷ: τὸ τε εὐ [ἀρχεσθαι] μικρὸν μὲν μὴ εἶναι,
παρὰ μικρὸν δὲ: καὶ εἰδέναι μὲν μηδὲν πλὴν αὐτοῦ τοῦτο [εἰδέναι].
τοὺς τε τὰ πρῶτα πολλοῦ ἐωνημένους ἀπογινώσκειν ἔλεγεν εἰς τὰς
ῥάρας ἔλθεῖν. καὶ ποτε ἐρωτηθεὶς, τίς ἀρετὴ νέου, "τὸ μηδὲν ἄγαν,"
εἶπεν. ἔφασκε τὸ δεῖν γεωμετρεῖν μέχρι ἂν τις μέτρῳ δύνηται γῆν
παραλάβεῖν καὶ παραδοῦναι.

[33] Εὐριπίδου δ' ἐν τῇ Αὐγῇ εἰπόντος περὶ ἀρετῆς,
κράτιστον εἰκὴ ταῦτ' ἐὰν ἀφαιμένα,

ἀναστὰς ἐξήλαθε, φήσας γελοῖον εἶναι ἀνδράποδον μὲν μὴ
εὐρίσκόμενον ἀξιοῦν ζητεῖν, ἀρετὴν δ' οὕτως ἐὰν ἀπολωλέναι.
ἐρωτηθεὶς πότερον γῆμαι ἢ μὴ, ἔφη, "ὃ ἂν αὐτῶν ποιήσης,
μεταγνώσῃ." ἔλεγε τὸ θαυμάζειν τῶν τὰς λιθίνας εἰκόνας κατα-
σκευαζομένων τοῦ μὲν λίθου προνοεῖν ὅπως ὁμοιότατος ἔσται,
αὐτῶν δ' ἄμελεῖν, ὡς μὴ ὁμοίους τῷ λίθῳ φαίνεσθαι. ἤξιου δὲ καὶ
τοὺς νέους συνεχῆς κατοπτρίζεσθαι, ἴν' εἰ μὲν καλοὶ εἴεν, ἄξιοι
γίνονται: εἰ δ' αἰσχροί, παιδεία τὴν δυσειδειαν ἐπικαλύπτειν.

[34] Καλέσας ἐπὶ δεῖπνον πλουσίους, καὶ τῆς Ξανθίππης
αἰδομένης ἔφη, "θάρρει: εἰ μὲν γὰρ εἴεν μέτριοι, συμπεριενεχθεῖεν
ἂν: εἰ δὲ φαῦλοι, ἡμῖν αὐτῶν οὐδὲν μελήσει." ἔλεγε τὸ τούς μὲν
ἄλλους ἀνθρώπους ζῆν ἴν' ἐσθιοῖεν: αὐτὸς δὲ ἐσθίειν ἵνα ζῶη. πρὸς
τὸ οὐκ ἀξίολογον πλῆθος ἔφασκεν ὁμοιον εἶ τις τετράδραχμον ἐν
ἀποδοκιμάζων τὸν ἐκ τῶν τοιούτων σωρὸν ὡς δόκιμον ἀποδέχοιτο.
Αἰσχίνοιο δὲ εἰπόντος, "πένθησι εἰμι καὶ ἄλλο μὲν οὐδὲν ἔχω, διδῶμι δὲ
σοι ἐμαυτὸν," "ἄρ' οὖν," εἶπεν, "οὐκ αἰσθάνη τὰ μέγιστα μοι διδούς;"
τὸν ἀποδυσπετιοῦντα ἐπὶ τῷ παρορᾶσθαι, ὁπότε ἐπανέστησαν οἱ
τριάκοντα, "ἄρα," ἔφη, "μήτι σοι μεταμέλει;" [35] πρὸς τὸν εἰπόντα,
"θάνατόν σου κατέγνωσαν Ἀθηναῖοι," "κάκειων," εἶπεν, "ἢ φύσις."
οἱ δὲ τοῦτ' Ἀναξαγόρου φασί. τῆς γυναικὸς εἰπούσης, "ἀδίκως
ἀποθνήσκεις," "οὐ δέ," ἔφη, "δικαίως ἐβούλου;" ὄναρ δόξας τινὰ
αὐτῷ λέγειν, ἡματι κεν τριτάτῳ Φθίην ἐρίβωλον ἴκοιο, πρὸς Αἰσχίνην
ἔφη, "εἰς τρίτην ἀποθανοῦμαι." μέλλοντί τε αὐτῷ τὸ κύνειον πίεσθαι
Ἀπολλόδωρος ἰμάτιον ἐδίδοτο καλόν, ἴν' ἐκείνῳ ἐναποθάνοι: καὶ ὅς,
"τί δέ," ἔφη, "τὸ ἐμὸν ἰμάτιον ἐμβίωναι μὲν ἐπιτήδειον, ἐναποθανεῖν

Ἰδι до нас. Ти силач. Але де ж тобі взяти нового плаща?

– Ось це лихо маю через нахабство кожум'як.

– Він отакий: голодний, бідуде, але ніколи не лестить.

Оцю його зверхність і величавість показує й Арістофан, під-
креслюючи отак²⁵:

Любий тим, що поважно так ходиш, на всіх поглядаючи зви-
сока й згорда,

Хоч ти й босий, в лахмітті, у злиднях, нужді, та повагу до нас
виявляєш.

Зате іноді, при нагоді, Сократ зодягався належно і гарно, як-
от йдучи до Агафона в "Бенкеті" Платона²⁶.

[29] Він мав подвійну здатність *переконувати*: як наvertати,
так і відvertати. Справді, спілкуючись з Теететом про науку,
звернувши його до віри в богів, як стверджує Платон²⁷. Евтиф-
рона²⁸, що мав намір подати до суду на батька за вбивство ко-
гось, розмовами про благочестя, відвів *від задуму*. І Лісія
навернув до найбільших чеснот. Бо він умів з обставин справи
знаходити *потрібні* слова. Як розповідає Ксенофонт²⁹, він пере-
мінив відношення до матері свого сина Лампрокла, розгніваного
на неї. І Главкона, Платонового брата, що бажав займатися
державними справами, відмовив, бо той не мав досвіду для
цього, як пояснює Ксенофонт³⁰, а Харміда, що мав здатність до
цього, навпаки, наставив *на цeй шлях*³¹.

[30] Також підняв дух стратега Іфікрата, показавши йому, як
півні перукаря Мідія завзято налітали на півнів Каллія. Тож Гла-
вконід наголюшував, що місто має турбуватися про нього як про
рідкісного фазана чи павича.

Він зауважував, що йому дивно, як кожен може легко ска-
зати, скільки має овець, а назвати скількох друзів має, – не
може: так мало їх цінує. Помітивши, яким вправним став Евклід
у словесних суперечках, він сказав: "Евкліде, з софістами ти
зможеш спілкуватися, а з людьми аж ніяк". Далєбі, він вважав
некорисним марнослів'я, як і засвідчує Платон в "Евтидемі"³².

[31] Коли Хармід давав йому рабів, щоб з їхньої праці мати
прибуток, він не прийняв. І за словами декотрих, байдуке спогля-
дав красу Алківіада. А вільний час він хвалив як найкращий здо-
буток, як пише Ксенофонт у "Бенкеті"³³. Він казав, що є лише одне
добро – знання, і лише одне зло – неуцтво. Багатство і родови-
тість не мають жодної вартості, а навпаки, є всліяким злом. Коли
хтось йому сказав, що мати Антісфена фракійка, він глузливо від-
повів: "А ти вважає, що такий шляхетний чоловік міг народитися
лише від афін'ян?". А Федона, що потрапив у полон та сидів у
в'язниці, наказав Крітону викупити і зробив з нього філософа.

[32] Уже в старості він почав навчатися гри на лірі, поясню-
ючи, що немає нічого недоречного в тому, якщо хтось вивчає
те, на чому не знається. Та більше того, він і танцював часте-
нько, вважаючи, що такі вправи сприяють тілесному доброму
самопочуттю, як розповідає Ксенофонт у "Бенкеті"³⁴. Він казав,
що його дух-демоній³⁵ подає йому знаки про майбутнє. Добрий
[початок] – це немало, хоча ніби й мало. І що він не знає нічого,
окрім саме цього. Він говорив, що ті, які дорого купують недоз-
ріле, не сподіваються досягти зрілості. Коли хтось поцікавився,
що є чеснотою юнака, він відповів: "Ось це: нічого надміру". І
казав, що знати геометрію потрібно лише настільки, щоб могли
обміряти землю для купівлі чи продажу.

[33] Коли Евріпід у своїй трагедії сказав про чесноту:

Найкраще відпустити їй блукати навмання³⁶

встав і вийшов з *вистави*, глузливо промовивши, що раба-
втікача рвійно прагнуть знайти, а доброчесності отак дозволя-
ють пропасти. На чиєсь запитання, одружуватися чи ні, він від-
повів: "Що б з цього ти не зробив, – жалкуватимеш". Казав, що
дивується, як ті, хто виготовляють кам'яні зображення, турбу-
ються, щоб якнайкраще передати схожість, але не дбають, щоб
самим не стати схожим до каменю. Радив, щоб юнаки частіше
дивилися в дзеркало: якщо красиві, то щоб ставали гідними
свого вигляду; якщо потворні, то щоб вихованням прикрити не-
доліки зовнішності.

[34] Якщо він запросив на обід багатіїв, і коли Ксантіппа за-
соромилася *свого скромного частування*, він заспокоїв: "Не
хвилюйся: якщо вони пристойні люди, то й поводитимуться від-
повідно, а якщо пустопорожні, то нас це зовсім не обходитиме".
Він говорив, що інші люди живуть, щоб їсти, а він їсть, щоб жити.
І казав, що негідна юрба схожа на того, хто одну фальшиву мо-
нету³⁷ не візьме, а купу таких монет прийме за справжні. Коли
Есхін промовив: "Я бідний і нічого в мене нема, прийми ж мене
самого", він відповів: "Невже ти не розумієш, що робиш мені

δὲ οὐχί;" πρὸς τὸν εἰπόντα, "κακῶς ὁ δεῖνά σε λέγει." "καλῶς γάρ," ἔφη, "λέγειν οὐκ ἔμαθε." [36] στρέψαντος δὲ Ἀντισθένης τὸ διερωτῶντος τοῦ τρίβωνος εἰς τοῦμφανές, "ὄρω σου," ἔφη, "διὰ τοῦ τρίβωνος τὴν κενοδοξίαν." πρὸς τὸν εἰπόντα, "οὐ σοὶ λοιδορεῖται ὁ δεῖνα;" "οὐχί," ἔφη; "ἔμοι γὰρ οὐ πρόσεσι ταῦτα." ἔλεγε δὲ τοῖς κωμικοῖς δεῖν ἐπίτηδες ἑαυτὸν διδόναι: εἰ μὲν γὰρ τι τῶν προσόντων λέξειαν, διορθῶσονται: εἰ δ' οὐ, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. πρὸς Ξανθίππην πρότερον μὲν λοιδοροῦσαν, ὕστερον δὲ καὶ περιχέασαν αὐτῷ, "οὐκ ἔλεγον," εἶπεν, "ὅτι Ξανθίππη βροντῶσα καὶ ὕδωρ ποιήσει;" πρὸς Ἀλκιβιάδην εἰπόντα ὡς οὐκ ἀνεκτὴ ἡ Ξανθίππη λοιδοροῦσα, "ἀλλ' ἔγωγ' ," ἔφη, "συνειθίσαι, καθάπερ καὶ τροχίλιος ἀκούων συνεχές. [37] καὶ σὺ μὲν," εἶπε, "χρῆν βούωντων ἀνέχη." τοῦ δὲ εἰπόντος, "ἀλλὰ μοι ὡς καὶ νεοτῶν τίκτουσι," "κάμοι," φησί, "Ξανθίππη παιδία γεννᾷ." ποτὲ αὐτῆς ἐν ἀγορᾷ καὶ θοῖματιον κριελομένης συνεβούλευον οἱ γνῶριμοὶ χερσὶν ἀμύνασθαι, "νῆ Δί' ," εἶπεν, "ἴν' ἡμῶν πυκτευόντων ἕκαστος ὑμῶν λέγη, εὐ Σώκρατες, εὐ Ξανθίππη." ἔλεγε συνεῖναι τραχεῖα γυναικὶ καθάπερ οἱ ἵππικοὶ θυμοειδῆσιν ἵπποις. "ἀλλ' ὡς ἐκεῖνοι," φησί, "τούτων κρατήσαντες ῥαδίως τῶν ἄλλων περιγίνονται, οὕτω κἀγὼ Ξανθίππη χρώμενος τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις συμπεριερχήσομαι."

Таῦτα δὴ καὶ τοιαῦτα λέγων καὶ πράττων πρὸς τῆς Πυθίας ἐμαρτυρήθη, Χαίρεφῶντι ἀνελοῦσης ἐκεῖνο δὴ τὸ περιφερόμενον,

ἀνδρῶν ἀπάντων Σωκράτης σοφώτατος.

[38] ἀφ' οὗ δὴ καὶ ἐφθονήθη μάλιστα: καὶ δὴ καὶ οἱ διήλεγχε τοὺς μέγα φρονούντας ἐφ' ἑαυτοῖς ὡς ἀνοήτους, καθάπερ ἀμέλει καὶ τὸν Ἄνυτον, ὡς καὶ ἐν Πλάτωνος ἐστὶ Μένωφι. οὗτος γὰρ οὐ φέρων τὸν ὑπὸ Σωκράτους χλευασμὸν πρῶτον μὲν ἐπήλειπεν αὐτῷ τοὺς περὶ Ἀριστοφάνην, ἔπειτα καὶ Μέλητον συνέπεισεν ἀπενέγκασθαι κατ' αὐτοῦ γραφὴν ἀσεβείας καὶ τῶν νέων διαφθορᾶς.

Ἀπηνέγκато μὲν οὖν τὴν γραφὴν ὁ Μέλητος, εἶπε δὲ τὴν δίκην Πολύεукτος, ὡς φησι Φαβωρίνος ἐν Παντοδατῇ ἱστορίᾳ: συνέγραψε δὲ τὸν λόγον Πολυκράτης ὁ σοφιστής, ὡς φησιν Ἑρμιππος, ἡ Ἄνυτος, ὡς τινες: προητοίμασε δὲ πάντα Λύκων ὁ δημαγωγός.

[39] Ἀντισθένης δ' ἐν ταῖς τῶν φιλοσόφων Διαδοχαῖς καὶ Πλάτων ἐν Ἀπολογία τρεῖς αὐτοῦ κατηγορήσασιν, Ἄνυτον καὶ Λύκωνα καὶ Μέλητον: τὸν μὲν Ἄνυτον ὡς ὑπὲρ τῶν δημιουργῶν καὶ τῶν πολιτικῶν ὀργιζόμενον: τὸν δὲ Λύκωνα ὑπὲρ τῶν ῥητόρων: καὶ τὸν Μέλητον ὑπὲρ τῶν ποιητῶν, οὓς ἅπαντας ὁ Σωκράτης διέσυρε. Φαβωρίνος δὲ φησιν ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Ἀπομνημονευμάτων μὴ εἶναι ἀληθῆ τὸν λόγον τὸν Πολυκράτους κατὰ Σωκράτους: ἐν αὐτῷ γὰρ, φησί, μνημονεύει τὸν ὑπὸ Κόνωνος τευχῶν ἀνασταθέντων, ἃ γέγονεν ἔτεσιν ἕξ τῆς τοῦ Σωκράτους τελευτῆς ὕστερον. καὶ ἔστιν οὕτως ἔχον.

[40] Ἡ δ' ἀντιμωσία τῆς δίκης τοῦτον εἶχε τὸν τρόπον: ἀνάκειται γὰρ ἐπὶ καὶ νῦν, φησὶ Φαβωρίνος, ἐν τῷ Μητρώῳ: "τάδε ἐγράφατο καὶ ἀντιμώσατο Μέλητος Μελήτου Πιπθεὺς Σωκράτει Σωφρονίσκου Ἀλωπεκῆθεν: ἀδικεῖ Σωκράτης, οὓς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἔτερα δὲ καὶνὰ δαιμόνια εἰσηγούμενος: ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθεύρων. τίμημα θάνατος." ὁ δ' οὖν φιλόσοφος, Λυσίου γράψαντος ἀπολογίαν αὐτῷ, διαναγνοὺς ἔφη, "καλὸς μὲν ὁ λόγος, ὡς Λυσία, οὐ μὴν ἀρμότιων γ' ἔμοι." δηλαδὴ γὰρ ἦν τὸ πλεον δίκαιος ἢ ἐμφιλόσοφος. [41] εἰπόντος δὲ τοῦ Λυσίου, "πῶς, εἰ καλὸς ἔστιν ὁ λόγος, οὐκ ἂν σοὶ ἀρμότιοι;" ἔφη, "οὐ γὰρ καὶ ἱμάτια καλὰ καὶ ὑποδήματα εἶη ἂν ἐμοὶ ἀνάρμοστα;"

Κρινομένου δ' αὐτοῦ φησιν Ἰουστός ὁ Τιβεριεύς ἐν τῷ Στέμματι Πλάτωνος ἀναβῆναι ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ εἰπεῖν, "νεώτατος ὢν, ὡς ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῶν ἐπὶ τὸ βῆμα ἀναβάντων:" τοὺς δὲ δικαστὰς ἐκβοῆσαι, Κατάβα, κατάβα [τουτέστι κατάβηθι]. ὅτ' οὖν καὶ κατεδικάσθη διακοσίαις ὀδοῆκοντα μῖα πλείοσι ψήφοις τῶν ἀπολουσῶν: καὶ τιμωμένων τῶν δικαστῶν τί χρὴ παθεῖν αὐτὸν ἢ ἀποτίσαι, πέντε καὶ εἴκοσι εἶναι ἔφη δραχμὰς ἀποτίσει. Εὐβουλίδης μὲν γὰρ φησιν ἐκατὸν ὀμολογήσαι: [42] Θορυβησάντων δὲ τῶν δικαστῶν, "ἔνεκα μὲν," εἶπε, "τῶν ἐμοὶ διαπεπραγμένων τιμῶμαι τὴν δίκην τῆς ἐν πρυτανείῳ σιτήσεως."

Καὶ οἱ θάνατον αὐτοῦ κατέγνωσαν, προσθέντες ἄλλας ψήφους ὀδοῆκοντα. καὶ δεθεῖς μετ' οὗ

πολλὰς ἡμέρας ἔπιε τὸ κώνειον, πολλὰ καλὰ κάγαθα διαλεχθεῖς, ἃ Πλάτων ἐν τῷ Φαῖδῳ φησιν. ἀλλὰ καὶ παιᾶνα κατὰ τινὰς ἐποίησεν, οὗ ἡ ἀρχή:

Δήλι' Ἄππολον χαιρε, καὶ Ἄρτεμι, παῖδε κλεινῷ.

Διονυσόδωρος δὲ φησὶ μὴ εἶναι αὐτοῦ τὸν παιᾶνα. ἐποίησε δὲ καὶ μῦθον Αἰσώπειον οὐ πάνυ ἐπιτετυγμένως, οὗ ἡ ἀρχή:

найбільший подарунок? "Якомусь чоловіззі, постійно невдоволеному неухагою до нього, коли тридцять тиранів прийшли до влади, він сказав: "Тож ти про це вже не шкодуеш?" [35] Коли хтось йому сказав: "Афіняни засудили тебе до смерті", він відказав: "А їх – природа". А дехто приписує це Анаксагору. Коли дружина йому дорікнула: "Ти помираєш незаслужено", він заперечив: "А ти б хотіла, щоб заслужено?" Йому привиділося уві сні, що хтось до нього промовляє:

Третього дня ти досягнеш плодоносноґ Фтії³⁸

І він звернувся до Есхіна: "Третього дня я помру". Коли він уже збирався випити отруту, й Аполлдор запропонував йому гарний плащ, щоб у ньому померти, Сократ відповів: "Що ж, мій плащ годиться, щоб у ньому жити, а щоб померти – ні?" До когось, хто сказав: "Такий-то погано про тебе говорить", він мовив: "Бо він не навчився говорити гарно". [36] Коли Антісфен обернувся так, щоб було видно дірки на плащі, Сократ зауважив: "Крізь плащ я бачу твоє марнославство". Коли хтось говорив: "Хіба такий-то тобі не дошкучає?", він заперечив: "Зовсім ні, бо те, що він говорить, не про мене". Він казав, що варто належним чином звертати увагу на слова комічних поетів: якщо вони говорять щось путне, тоді виправлятися, а якщо ж ні, тоді це зовсім не про нас. До Ксантіппи, яка спершу його насварила, а потім ще й облила водою, сказав: "Чи я не казав, що Ксантіппа спочатку гримить, а потім дощить?". Алківіаду, який висловився, що лайлива Ксантіппа нестерпна, він заперечив: "А я вже звик, це ото як чути постійний скрип коліс. [37] І ти ж терпиш гелготання гусей?" "Але вони мені дають яйця і народжують пташенят", – відказав Алківіад, на що Сократ: "А Ксантіппа народжує мені дітей". Якось на базарі вона стала рвати на ньому одяг, і знайомі радили захищатися навукачки, Сократ у відповідь: "Присягаю Зевсом, що коли ми будемо скубитися, ви гукатимете: Ану, Сократе! Ану, Ксантіппо!". Він говорив, що жити із сварливою жінкою – це неначе наїзникам *справлятися* з норавливими кіньми: "Як ото вони впокоривши таких, легко впораються з усіма іншими, так і я, живучи з Ксантіппою, вчуся поводитися з усіма іншими людьми".

Ось такі слова і такі вчинки засвідчені словами Піфії, яка Херофронту дала такий славнозвісний оракул³⁹:

З усіх людей Сократ є наймудріший.

[38] Тому-то йому надзвичайно заздрили, а особливо за те, що викривав як нерозумних тих, хто були високої думки про себе, як-от і Аніта, за словами Платона в "Меноні"⁴⁰. Той, не втерпівши кепкувань Сократа, спершу напустив на нього гурток Аристофана, а згодом намовив і Мелета подати на нього в суд за нечестя та зіпсуття молоді.

Звинувачення висунув Мелет, а промову виголосив Поліевкт, як свідчить Фаворин у "Різноманітних історіях"⁴¹, а склав її софіст Полікрат (як розповідає Герміпп) чи Аніт, як говорять деякі; а все попередньо підготував демагог Лікон.

[39] Антісфен у "Послідовництвах філософів"⁴² і Платон в "Апології" передають, що звинувачували його троє: Аніт, Лікон і Мелет. Аніт ніби-то гнівався за ремісників і політиків; Лікон – за ораторів; Мелет – за поетів, бо Сократ висміював їх усіх. Фаворин свідчить у першій книзі "Спогадів"⁴³, що промова Полікрата проти Сократа несправжня, бо в ній згадується про відбудову афінських мурів Кононом, а це відбулося на шість років пізніше Сократової смерті. Ось таке мало місце.

[40] Присяга перед судом була виголошена таким чином (вона зберігається і понині в Метрооні⁴⁴, за словами Фаворина⁴⁵): "Це звинувачення подав і присягнув Мелет, син Мелета з Пітфа, проти Сократа, сина Софроніска з Алопеки: Сократ винен в тому, що не вважає богами тих, яких вважає місто, а вводить інші, нові божества; винен у тому, що псує молодь. Покарання – смерть"⁴⁶. А філософ, коли прочитав захисну промову, написану для нього Лісієм, сказав: "Гарна промова, Лісію, але мені вона не пасує, бо вона радше судова, ніж філософська". [41] А коли Лісії заперечив: "То як, якщо промова гарна, вона тобі може не годитися?", на що Сократ відказав: "А чи пасували би мені дорогий плащ і сандалі?"

Коли відбувався суд, як описує Юст Тиберіадський у "Вінку"⁴⁷, Платон вийшов на трибуну і почав говорити: "О, афіняни, я самий молодий з тих, хто піднімався на цю трибуну", а судді загукали "Сходь, сходь [тобто: зійди]"⁴⁸. Зрештою був він засуджений на двісті вісімдесят один голос більше за виправдані голоси; а коли судді вирішували, що на нього накласти: покарання чи штраф, Сократ запропонував сплатити двадцять

Αἰσωπός ποτ' ἔλεξε Κορίνθιον ἄστου νέμουσι,
μὴ κρίνειν ἀρετὴν λαοδίκῳ σοφίῃ.

[43] Ὁ μὲν οὖν ἐξ ἀνθρώπων ἦν: Ἀθηναῖοι δ' εὐθύς μετέγγωσαν, ὥστε κλεῖσαι καὶ παλαιστρας καὶ γυμνάσια. καὶ τοὺς μὲν <ἄλλους> ἐφυγάδευσαν, Μελήτου δὲ θάνατον κατέγνωσαν: Σωκράτην δὲ χαλκῆ εἰκόνη ἐτίμησαν, ἣν ἔθεσαν ἐν τῷ πομπεῖῳ, Λυσίππου ταύτην ἐργασαμένου. Ἄνυτόν τε ἐπιδημήσαντα αὐθιμερόν ἐξεκέρυξαν Ἡρακλεῶται. οὐ μόνον δ' ἐπὶ Σωκράτους Ἀθηναῖοι πεπόνθασιν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πλείστον ὄσων. καὶ γὰρ Ὀμηρον, καθά φησιν Ἡρακλείδης, πενήτηκοντα δραχμῶν ὡς μαινόμενον ἐζημίωσαν, καὶ Τυρταῖον παρακόπτειν ἔλεγον, καὶ Ἀστυδάμαντα πρότερον τῶν περὶ Αἰσχύλου ἐτίμησαν εἰκόνη χαλκῆ. [44] Εὐριπίδης δὲ καὶ ὄνειδίζει αὐτοῖς ἐν τῷ Παλαμῆδει λέγων: "ἐκάνετ' ἐκάνετε τὰν πάνσοφον τὰν οὐδὲν ἀλγύνουσαν ἀηδόνα μουσάν." καὶ τάδε μὲν ὤδε. Φιλόχορος δὲ φησὶ προτελευτήσαι τὸν Εὐριπίδην τοῦ Σωκράτους.

Ἐγεννήθη δὲ, καθά φησιν Ἀπολλόδωρος ἐν τοῖς Χρονικοῖς, ἐπὶ Ἀμφεφίωνος ἐν τῷ τετάρτῳ ἔτει τῆς ἑβδομηκοστῆς ἑβδόμης Ὀλυμπιάδος, Θαρρηλιῶνος ἕκτη, ὅτε καθαίρουσιν Ἀθηναῖοι τὴν πόλιν καὶ τὴν Ἄρτεμιν Δήλιοι γενέσθαι φασίν. ἐτελεύτησε δὲ τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς ἑνενηκοστῆς πέμπτῃς Ὀλυμπιάδος, γεγονώς ἐτῶν ἑβδομήκοντα. ταῦτά φησὶ καὶ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς. ἔνιοι δὲ ἐξήκοντα ἐτῶν τελευτήσαντι αὐτὸν φασίν.

[45] Ἀμφότεροι δ' ἤκουσαν Ἀναξαγόρου, καὶ οὗτος καὶ Εὐριπίδης, ὃς καὶ τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς ἑβδομηκοστῆς πέμπτῃς Ὀλυμπιάδος ἐγεννήθη ἐπὶ Καλλιᾶδου.

Δοκεῖ δὲ μοι καὶ περὶ τῶν φυσικῶν ὁ Σωκράτης διειλέχθαι: ὅπου γε καὶ περὶ προνοίας τινὰ διαλέγεται, καθά φησὶ καὶ Ξενοφῶν, καίτοι περὶ μόνων τῶν ἠθικῶν ποιῆσθαι τοὺς λόγους αὐτὸν εἰπῶν. ἀλλὰ καὶ Πλάτων ἐν τῇ Ἀπολογία μνησθεὶς Ἀναξαγόρου καὶ ἄλλων τινῶν φυσικῶν, ἃ Σωκράτης ἀρνεῖται, περὶ τούτων αὐτὸς λέγει, καίπερ ἀνατιθεὶς πάντα Σωκράτει.

Φησὶ δ' Ἀριστοτέλης μάγον τινὰ ἐλθόντα ἐκ Συρίας εἰς Ἀθήνας τὰ τε ἄλλα καταγνώσθαι τοῦ Σωκράτους, καὶ δὴ καὶ βίαιον ἔσεσθαι τὴν τελευτὴν αὐτῷ.

[46] "Ἔστι δὲ καὶ ἡμῶν εἰς αὐτὸν οὕτω:

τῖνέ νυν ἐν Διὸς ὦν, ὃ Σώκρατες: ἦ σε γὰρ ὄντως καὶ σοφὸν εἶπε θεός, καὶ θεὸς ἢ σοφῆ.

πρὸς γὰρ Ἀθηναίων κώνειον ἀπλῶς σὺ ἐδέξω: αὐτοὶ δ' ἐξέπιον τοῦτο τεῷ στόματι.

Τούτῳ τις, καθά φησιν Ἀριστοτέλης ἐν τρίτῳ

Περὶ ποιητικῆς, ἐπιλονεῖκε Ἀντίλοχος Λήμιος καὶ Ἀντιφῶν ὁ τερατοσκοπός, ὡς Πυθαγόρα Κύλων Κροτωνιάτης: καὶ Σύραρος Ὀμήρω ζῶντι, ἀποθανόντι δὲ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος: καὶ Κέρκωφ Ἡσιόδῳ ζῶντι, τελευτήσαντι δὲ ὁ προεξημένος Ξενοφάνης: καὶ Πινδάρῳ Ἀμφιμένης ὁ Κῶος: Θάλητι δὲ Φερεκύδης καὶ Βίαντι Σάλαρος Πριηνεὺς: Πιπτακῷ Ἀντιμενίδας καὶ Ἀλκαῖος, Ἀναξαγόρα Σωσίβιος, καὶ Σιμωνίδη Τιμοκρέων.

[47] Τῶν δὲ διαδεξαμένων αὐτὸν τῶν λεγομένων Σωκρατικῶν οἱ κορυφαῖοτατοι μὲν Πλάτων, Ξενοφῶν, Ἀντισθένης: τῶν δὲ φερομένων δέκα οἱ διασημώτατοι τέσσαρες, Αἰσχίνης, Φαίδων, Εὐκλείδης, Ἀρίστιππος. λεκτέον δὲ πρῶτον περὶ Ξενοφῶντος, εἶτα περὶ Ἀντισθένου ἐν τοῖς κυνικοῖς, ἔπειτα περὶ τῶν Σωκρατικῶν, εἰθ' οὕτω περὶ Πλάτωνος, ἐπεὶ κατάρχει τῶν δέκα αἰρέσεων καὶ τὴν πρῶτην Ἀκαδημαίαν αὐτὸς συνεστήσατο. ἢ μὲν οὖν ἀκολουθία τοῦτον ἐχέτω τὸν τρόπον.

Ἐγένετο δὲ καὶ ἕτερος Σωκράτης, ἱστορικός, περιήγησιν Ἄργους γεγραφώς: καὶ ἄλλος περιπατητικός, Βιθυνός: καὶ ἕτερος ἐπιγραμμάτων ποιητής: καὶ ὁ Κῶος, ἐπικλήσεις θεῶν γεγραφώς.

п'ять драхм. Евбулід стверджує, що він погодився навіть на сто. [42] Тож коли судді зашуміли, він сказав: "За свої заслуги я обрав би обід у пританеї"⁴⁹.

Ось так вони засудили його до смерті, і за це рішення навіть ще додалось вісімдесят голосів. І в ув'язненні через декілька днів потому він випив цикуту, а перед тим виголосив багато гарних і хороших промов, які наводить Платон у "Федоні", а за словами декого, навіть написав пеан, який так починається:

Слава тобі, Аполлоне Делійський та Артемідо.

Проте Діонісодор каже, що це не його пеан⁵⁰. Він склав і Езопу байку, не дуже доладну, що мала такий початок⁵¹:

Мовив колись Езоп до мешканців міста Коринфа:

Хто добродесний, той вище суду людей.

[43] Ось так він пішов з життя; афіняни ж одразу розкаялися так, що аж позакривали палестри і гімнасії, а Мелета засудили на смерть, інших же обвинувачів на вигнання. А Сократа вшанували мідною статуєю роботи Лісіппа, яку встановили в Помпейоні⁵². І коли Анті прибув у Гераклею, жителі в той же день оголосили, щоб він полишив їхнє місто. І не лише за Сократом так жалкували афіняни, але й через ще більше схожих випадків. Зі слів Геракліда⁵³, з Гомера вони стягнули штраф у п'ятдесят драхм, як з божевільного; Третья називали несповна розуму; а мідною статуєю вшанували Астідаманта першим з гуртка Есхіла. [44] Тож Евріпід зневажливо осуджує їх у "Паламеді" такими словами⁵⁴:

Погубили, погубили ви, <о данайці>,

Премудрого соловейка муз,

Ні в чому неповинного.

Ось таке про це. Проте Філохор⁵⁵ твердить, що Евріпід помер раніше за Сократа.

Народився він, як пише Аполлодор у "Хроніках"⁵⁶ за архонта Апсефіона в четвертий рік сімдесят сьомої олімпіади, шостого Фаргеліона, коли афіняни проводять обряд очищення міста, а делосці святкують народження Артеміди. А помер у перший рік дев'яносто п'ятої олімпіади, будучи сімдесятилітнім. Так само свідчить і Деметрій Фалерський⁵⁷; а деякі говорять, що він помер у віці шістдесяти років. [45] Обидва були слухачами Анаксагора: Сократ разом з Евріпідом, який народився в перший рік сімдесят п'ятої олімпіади за архонта Калліада.

Гадаю, що Сократ провадив бесіди також і з природничих питань, в яких дещо розмірковував про провидіння, як пише Ксенофонт⁵⁸, хоча й додає, що той вів мову лише з етичних питань. Але й Платон в "Апології"⁵⁹, згадуючи, як Сократ відкидав Анаксагора і всіх решту природодослідників, сам говорить про них, однак усе вкладає в уста Сократа.

Арістотель⁶⁰ розповідає, що якийсь маг прийшов із Сирії в Афіни і передбачив серед всього іншого навіть і насильну смерть Сократа.

[46] І в нас є на нього така епіграма⁶¹:

Пий тепер, Сократе, в Зевса на Олімпі, тебе ж бо

Мудрим назвав бог, а мудрість – це бог.

Судді афінські тебе засудили випити цикути,

Та самі себе прирекли смерті в твоїх устах.

Арістотель пише у третій книзі "Поетики"⁶², до Сократа приписувалися Антілох Лемносський і гадатель Антіфонт, як ото до Піфагора – Кілон Кротонський, до Гомера – Сіагр за життя, а Ксенофан Колофонський – по смерті, до Гесіода – Керкопс за життя, а по смерті – вище згаданий Ксенофан, до Піндара – Амфімен Коський, до Фалеса – Ферекід, до Біанта – Салар Прієнський, до Піттака – Антіменід і Алкей, до Анаксагора – Сосібій, до Сімоніда – Тімокреонт.

[47] Серед його послідовників, так званих сократиків, найголовніші – Платон, Ксенофонт, Антісфен; а з десяти, що мали продовжувачів, найвідоміші четверо: Есхін, Федон, Евклід, Арістіпп. Насамперед слід сказати про Ксенофонта, згодом про Антісфена серед кініків, потім про сократиків, а далі про Платона, від якого беруть початок десять шкіл, а сам він заснував першу Академію. Тож послідовність нашого викладу нехай буде ось у такий спосіб.

Був й інший Сократ, історик, який уклав опис Аргоса; і ще інший – перипатетик з Віфінії; і ще був поет-епіграматист; та ще інший – з Коса, що писав про епоніми богів.

Примітки

¹Платон. Теетет 149a.

²Мнесілох, або Мнесімах (V ст. до н. е.) – комедіограф; Т. Kock. Comi-corum Graecorum fragmenta (далі – Kock) I 218.

³Каллій (V ст. до н. е.) – комедіограф; Kock I 696.

⁴Kock I 490.

⁵F. Jacoby. Die Fragmente der griechischen Historiker (далі – FGrH) 273 F.

⁶F. Wehrli. Die Schule des Aristoteles (далі – Wehrli) II fr. 52a.

⁷FGrH 76 F 78.

⁸H. Diels. Poetarum philosophorum fragmenta (далі – Diels) 25.

- ⁹Ідоменей з Лампсаку (325-270) – учень Епікура, автор багатьох на анекдоти біографій філософів і політичних діячів; FGh 338 F 16.
- ¹⁰Ксенофонт. Спогади I 2,31.
- ¹¹Арістофан. Хмари 112 і далі.
- ¹²FHG III 583.
- ¹³FGh 38 F 16.
- ¹⁴Wehrli II fr. 59.
- ¹⁵Гомер. Одиссея IV 392.
- ¹⁶FGh 392 F 9.
- ¹⁷V. Rose. *Aristoteles pseudepigraphus* (далі – Rose), 2.
- ¹⁸FHG III 578.
- ¹⁹Платон. Апологія 32b-c.
- ²⁰Анахронізм; Стобей (Антологія 56, 15) подає ці вірші Філемона, поета нової комедії, що жив у III ст. до н. е.; Kock II 512.
- ²¹FHG III, 163.
- ²²F. Hiller. *Inscriptiones Rhodi, Chalces, Carpathi cum Saro, Casi*; XXVI, 3.
- ²³Арістофан. Хмари 412-417. Переклад Бориса Тена.
- ²⁴Kock I, 672.
- ²⁵Арістофан. Хмари 362 і далі. Переклад Бориса Тена.
- ²⁶Платон. Бенкет 174a.
- ²⁷Платон. Теетет 142cd, 180c.
- ²⁸Платон. Евтифрон 4a.
- ²⁹Ксенофонт. Спогади II 2, 1.
- ³⁰Ксенофонт. Спогади III 6, 1.
- ³¹Ксенофонт. Спогади III 7, 1.
- ³²Платон. Евтидем 303d.
- ³³Ксенофонт. Бенкет IV 44.
- ³⁴Ксенофонт. Бенкет II 16-20.
- ³⁵Грецький *δαίμονιον* – внутрішній божественний голос.
- ³⁶Еврипід. Електра 379.
- ³⁷Грецький *тетрадраχμιον* – тетрадрахма, тобто чотири драхми, дрібна монета.
- ³⁸Гомер. Іліада IX 363.
- ³⁹Херефрон – друг і шанувальник Сократа; загинув за тиранів "тридцяти"; Платон. Апологія 21a.
- ⁴⁰Платон. Менон 89c-95a.
- ⁴¹FHG III 583.
- ⁴²FGh 508 F 4.
- ⁴³FHG III 578.
- ⁴⁴Μητρόφων – храм Матері богів на агорі в Афінах, що слугував архівом.
- ⁴⁵FHG III 578.
- ⁴⁶Платон. Апологія 24b; Ксенофонт. Спогади про Сократа 1, 1.
- ⁴⁷Юст з Тіберіади (I ст.) – юдейський історик, писав про Юдейську війну; FGh 734 F 1.

- ⁴⁸Певна гра слів, оскільки в грецькій мові слова *ἀναβαίνω* "піднімається", *καταβαίνω* "опускається", "сходити донизу" однокореневі та відрізняються лише префіксами; при перекладі неможливо зберегти внутрішню форму цих споріднених слів.
- ⁴⁹Обідом у пританеї (місце засідання ради) нагороджувалися посадовці та громадяни за значні заслуги перед батьківщиною. Таким чином, Сократ замість покарання обрав собі нагороду або мізерний штраф, і тим самим викликав обурення суддів.
- ⁵⁰Діонісодор (IV ст.) – беотійський історик; FHG II 84.
- ⁵¹Antologia Palatina (далі – AP), IV 16.
- ⁵²Πομπηῖον – будівля в Афінах, де зберігалися священні речі для урочистих процесій.
- ⁵³Wehrli VII, fr. 169.
- ⁵⁴A. Nauck. *Tragicorum graecorum fragmenta*, 588.
- ⁵⁵Філохор з Афін (340–260 pp.) – історик Аттики у 17 книгах; автор першої праці з епіграфіки "Написи Аттики"; політичний супротивник Антигона Доната, за чим наказом і був страчений; FGh 328 F 221.
- ⁵⁶FGh 244 F 34.
- ⁵⁷FGh 228 F 10.
- ⁵⁸Ксенофонт. Спогади I 4,6.
- ⁵⁹Платон. Апологія Сократа 26 d-e
- ⁶⁰Арістотель Rose 32.
- ⁶¹AP VII 96.
- ⁶²Rose 75.

Список використаних джерел

1. Διογενής Λαέρτιος. Απαντα. – τ. Α, βιβλ. Β. – Αθήνα: Κεκτος, 1994. – Σ.149-171.
2. Древнегреческо-русский словарь : в 2 т. / сост. И. Х. Дворецкий ; под ред. С. И. Соболевского. – Москва : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1958. – 1904 с.
3. Liddell-Scott. *Greek-English Lexicon*. – Oxford: Clarendon Press. 1968. – 2042+153 p.

References

1. Διογενής Λαέρτιος. (1994). Απαντα. τ. Α, βιβλ. Β (Σ.149-171). Αθήνα: Κεκτος.
2. Dvoreckij I., H. (1958). *Drevnegrechesko-russkij slovar' [Ancient Greek-Russian vocabulary]*. V 1-2. Moscow: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovarej. (In Russ).
3. Liddell-Scott (1968). *Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press.

Надійшла до редколегії 08.05.22

Lesia Zvonska, Doctor of Philology, Professor
 ORCID: 0000-0001-5361-3554
 e-mail: lesiazvonska@gmail.com
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TRANSLATION OF THE CHAPTER OF DIOGENES LAERTIUS' WORK "LIVES OF THE EMINENT PHILOSOPHERS": SOCRATES

The publication presents a translation from the ancient Greek into Ukrainian of the second chapter of the historico-philosophical work of the Hellenistic doxographer Diogenes Laertius "Lives of the Eminent Philosophers"; the section is dedicated to the biography of Socrates. The text is preceded by a summary of translator's intentions, complexities and their solutions. The work of Diogenes Laertius is translated into Ukrainian for the first time.

Keywords: history of ancient Greek philosophy, ancient Greek, Diogenes Laertius, biography of Socrates.